

**Mehmet Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci: Kimlik Siyasetinin Kısıtlılıkları ve İmkânları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.\***

Gözde ORHAN\*\*

Cumhuriyet tarihi boyunca iktidarla ilişkileri inişli çıkışlı olmuş pek çok kesim için Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı, 2000'lerin başında içinde hem umudu hem güvensizliği barındıran yeni bir dönemin kapılarını araladı. Alevilerin bir bölümü açısından da Adalet ve Kalkınma Partisi'nin giriştiği demokratik açılımlar, eşit yurttaşlık statüsü yolunda gelecek vadeden bir dönüm noktası olmuştu. Ancak Alevi kimliğinin şekillenişinde önemli yer tutan Sivas Katliamı'nın sanıklarının avukatlarından bazılarının bünyesinde barındıran iktidar partisinin Alevilere dönük her politikası doğal olarak şüpheyle karşılanıyordu. Bu gerilimli ilişkinin en net izlendiği sahasya şüphesiz ki 2009-2010 yılları arasında düzenlenen çalıştaylar üzerine bina edilen Alevi açılımı süreci oldu. Sonuçsuz kalan bu sürecin en önemli gerilim noktası, hükümetle



talepleri ekseninde ilişki kurmak isteyen Alevi hareketinin karşısında hükümetin Alevi hareketinin öznelere Aleviliği İslam dairesinin içinde dinsel bir eksenle tanımlamaya davet etmesiydi. Ne makbul ve kurumsallaşmış bir Alevilik yaratmak ne de Aleviliği tanımlamak yeni şeylerdi. Alevilerin politikleşmesi, bununla sınırlı olmamakla birlikte devlet geleneğinin bu türden manevralarıyla doğrudan ilişkiliydi.

Son yıllarda, hem yurtiçinde hem de yurtdışında Aleviliğin devletle çatışma ve müzakere kapasitelerine mercek tutan önemli akademik eserler üretilmektedir. Alevilik üzerine yürütülen akademik ve yarı akademik çalışmalar daha ziyadesiyle

\* Geliş Tarihi: 07.03.2021, Kabul Tarihi: 07.03.2021. DOI: 10.34189/hbv.98.014

\*\* Dr. Öğr. Üyesi. Altınbaş Üniversitesi. gozde.orhan@altinbas.edu.tr. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1381-4025>.

Aleviliğin tarihini konu alan tarih çalışmaları, Aleviliğin dinsel boyutlarını incelemeyi amaçlayan ilahiyat çalışmaları ya da Alevilerin kentsel alanlarda var olma stratejilerine odaklanan sosyoloji orijinli çalışmalar olagelmıştır. Bunların yanı sıra siyaset bilimi perspektifi içinden Aleviliği ele alan çalışmaların nispeten daha gelişmekte olan bir çalışma sahası olduğunu iddia edebilmek mümkündür.

Bu yazının konusu da, Alevi hareketini, siyaset bilimi perspektifinden hareketle ele alan Mehmet Ertan'ın İletişim Yayınları'ndan Ekim 2017'de çıkan *Aleviliğin Politikleşme Süreci: Kimlik Siyaseti'nin Kısıtlılıkları ve İmkânları* başlıklı araştırmasıdır. Boğaziçi Üniversitesi'nde tamamladığı doktora çalışmasından yola çıkarak ayrıntılı bir analizi okuyucuya sunan Ertan kitabında; Alevi hareketi ile devlet ilişkilerinin evrimini ve Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde de hissettiğimiz gerilimlerin kökenlerini yakından incelemektedir. Aleviliğin 1990'larda nasıl bir sosyal hareket -ya da kimlik siyaseti- haline geldiğini tartışan ve hareketin yaslandığı ve bugün hala büyük oranda işler olan dinamikleri tarihsel bir perspektifle sunan kitap, hareketin Türkiye'de ne ölçüde gelişme olanağı bulduğuna ve neden tıkandığına ilişkin sorular sormaktadır.

Her ne kadar kimlik siyasetleri 1980 sonrasında görünür hale gelmeye başlamış ve 1990'larda Türkiye siyasetine yön vermiş olsa da söz konusu Aleviler olduğunda politizasyonun kentleşmeyle yakından ilişkili olduğu ve 1960'lara kadar götürülebileceği savıyla başlayan çözümlenme, göçmen olma halini kimliğin oluşumunda önemli bir kırılma olarak tanımlamaktadır. Aleviler dışı kapalı, görece otonom kırsal sosyal yapılar ve ağlar içinde yaşarken kentleşme ve göç, geleneksel Aleviliğin çözülmesine neden olmuş ve onları kentlerde yeni adaptasyon mekanizmaları üretmeye zorlamıştır. Ertan'a göre Alevilerin gerek Cumhuriyet Halk Partisi ile gerek sol/sosyalist hareketlerle ilişkilenecekleri bu sürecin bir sonucu olarak okunabilir. Bu dönem bir tür "örtük politikleşme"dir. Bu kavram, Alevilerin kendi kimlikleri ile partiler ya da sosyal hareketler içerisinde yer almaktan ve kimlik siyaseti yapmaktan ziyade 1960-1980 arasında ülkedeki politik rüzgârın da etkisiyle sol hareketlerin içerisinde yer almasını ifade etmek için kullanılmaktadır. Örtük politikleşme, politikleşenin bir kimlik olarak Alevilik değil, bireysel olarak sol hareketlere yaklaşan Aleviler olduğuna işaret etmektedir. Alevilerin "Alevi partisi" olarak bilinen Türkiye Birlik Partisi yerine Cumhuriyet Halk Partisi'ni ya da sosyalistleri desteklemesi, bu kesim için laiklik ve diğer sol değerlerin henüz kültürel değerlerden önce geldiğini göstermektedir.

Kitap, 1990'lara gelindiğinde Alevilerle sol arasındaki ilişkinin yeni bir boyut kazandığını ortaya koymaktadır: bu yeni dönemde artık "Aleviler" değil "Alevilik" ön plana çıkar. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kimlik hareketlerinin ve kültürün sınıf hareketlerinin önüne geçtiği bir dönüşüme tanıklık edilmeye başlanır. Kürt hareketi ve siyasal İslam gibi son derece güçlü ve köklü iki hareket reel siyaseti egemenliği altına alırken ve gündelik hayatta gün geçtikçe daha görünür hale gelirken

Aleviler de hem bu hareketlerin örgütlenişinden ilham alarak hem de belli açılardan bunlara tepki olarak kendi kimliklerine – bu iki hareketle eşzamanlı olarak – sarılma yoluna gider. Böylelikle ölçeği ulus devlet sınırlarını aşan, Avrupa Birliği sürecinin yarattığı fırsatları da arkasına alan hareket(ler), kültürel değerlerin yeniden üretildiği etkinlikler vasıtasıyla cemaatten gerçek bir topluluğa dönüşümün yolunu açar. Bu dönemde Alevi araştırmacı yazarlar tarafından kaleme alınan geniş literatürle Aleviliğin sözlü kültürden yazıya aktarımı ve Alevilerin kamusal görünürlük kazanmasını sağlayan anma törenleri ve festivaller de Aleviliğin bir sosyal harekete kaynaklık etme sürecinin belirgin yansımaları olur.

Ertan’ın Alevilerin politikleşmesinde en önemli belirleyicilerden biri olarak saydığı ve kitapta geniş yer ayırdığı konulardan biri ise Alevi katliamlarıdır. Sivas Katliamı ve Gazi Mahallesi olayları, 1990’larda yaşanmış iki önemli mağduriyet olarak aktarılmıştır; ancak bu iki olay, Alevilerin Kerbela’dan Dersim Katliamı’na; Maraş’tan Çorum’a uzanan kitlesel kıyımlarla dolu toplumsal hafızasını yeniden canlandırdığı için de dikkate değerdir. Ertan tüm bu olayların nasıl hatırlandığının ya da unutulduğunun üzerine giderek etnik ve siyasi farklılıkların kimliği nasıl heterojenleştirdiğini tartışmaya açar. Diğer bir deyişle Alevi hareketinin farklı siyasal saiklerle hareket eden farklı aktörlerinin (örneğin Pir Sultan Abdal Kültür Derneği ya da Cem Vakfı) bu katliamlar arasında önem hiyerarşileri kurduğunu ve bunları izleyerek Alevi hareketinin parçalı yapısını gözlemleyebileceğimizi söyler. Bu noktada kitabın yaptığı önemli bir saptamayı vurgulamak gerekir: diğer katliamlardan farklı olarak Dersim Katliamı, meselenin Kürtlük boyutu ve katliamın faili dikkate alındığında, Alevi hareketinin hiçbir aktörünün uzun süre hatırlamak ve dillendirmek istemediği bir olay olarak önümüze çıkmaktadır. Dersim Katliamı’nı anlamaya çalışmak, bugün bile Alevilerin devlet, Cumhuriyet Halk Partisi, Kemalizm ve Kürt milliyetçiliği karşısında farklı konum alışı geliştirmesini beraberinde getirmektedir.

Ertan kitap boyunca sıklıkla Alevi hareketinin çok kutuplu ve müphem karakterinin altını çizer. Alevilerin örgütlenmesinin önündeki yasal engeller gereği hareket dernekler üzerinden büyüebilmiştir. Kitap, iki önemli derneği; Pir Sultan Abdal Kültür Derneği (PSAKD) ve Cem Vakfı’nı Alevilik tanımlamaları (genellikle “Alevilik İslam’ın içinde midir değil midir?” sorusu üzerinden şekillenir), tarihyazımları, coğrafya tartışmaları (“Alevilik ilk nerede çıktı?”), devletle ilişkiler (özellikle laiklik tartışmalarındaki pozisyonları) ve siyasal partilerle ilişkiler bağlamında Alevilik siyasetinin iki ucunu temsil etmesi açısından ayrıntılı inceler. Ertan, hem derneklerin çıkardığı yazılı yayınları geniş bir okumaya tabii tutarak hem de bu dernekler içinde aktif yer almış yöneticilerle yaptığı derinlemesine mülakatlardan yola çıkarak her iki derneğin de politik tercihlerinin 2002’ye kadar siyasal İslam’ın yükselişinden duyulan tedirginliği yansıttığı tespitini ortaya koyar. Bu yönüyle de çalışmada yürütülen analizler tarihsel bir okuma olmanın da ötesinde Alevi hareketinin güncel pozisyon ve gerilimlerini anlama noktasında da önemli katkılar sunmaktadır.

1990'lardaki önemli bir diğer gelişme ise Ali Haydar Veziroğlu'nun başkanlığında Barış Partisi'nin kuruluşudur. Dernekler arasında bir Alevi partisinin kurulup kurulmaması tartışılırken Demokratik Barış Hareketi ve ardından Barış Partisi kurulmuş ancak başarısız olmuştur. Kitap bu başarısızlığı hem partinin temel metinlerine hem de parti içinde aktif yer almış siyasetçilerle yapılan derinlemesine görüşmelere referansla etraflıca ele alır ve partiyi, bir kültürel kimliğin tek bir hat üzerinden politikleşmeyeceğinin kanıtı olarak gösterir.

Derneklerin mevcudiyetine rağmen Alevi siyasi partilerinin başarısızlıkları, kitap boyunca yürütülen Aleviliğin politikleşme dinamiklerinin daha iyi anlaşılmasını sağlar. Ertan, kitabın giriş kısmında Alevi politikleşmesinin yapısal dinamiklerini ele alırken Alevilerin coğrafi heterojenliğinin, etnik çoğulculuğunun ve heterodoks kozmolojisinin Aleviliğin bir kimlik siyasetine kaynaklık edebilme kapasitesini daralttığını belirtir. Buna karşılık Aleviliğe bu müphemlik içinde istikrar kazandıransa katliamlarla dolu olan bir tarihsel sürekliliktir. Bu nedenle de Alevi hareketi, yeni katliamlara maruz kalma endişesiyle kendi kültürel biricikliğinin tanınmasına yönelik klasik bir kimlik siyaseti yürütmek yerine, Alevilerin Alevi olmayanlarla eşit düzlemde kamusal hayatta var olmasına imkân tanıyacak yurttaşlık ve laiklik gibi evrensel kavramlar eşliğinde politikleşme yoluna gitmiştir. Ertan'a göre derneklerin yaptığı siyaset büyük ölçüde laik bir cumhuriyette eşit yurttaşlık statüsü üzerinden şekillenirken partileşme bu eksenin tutturamamıştır. İşte bu nedenle dernekler hala varlıklarını sürdürürken parti girişimleri hızla sönümlenmiştir.

*Aleviliğin Politikleşme Süreci: Kimlik Siyaseti'nin Kısıtlılıkları ve İmkânları* her ne kadar 1960'lardan 2002'ye kadarki döneme yoğunlaşsa da, Ertan'ın özellikle de kimlik ve yurttaşlık çalışmaları literatürüne atıfla yürüttüğü siyaset bilimi tartışmaları ve ortaya koymaya çalıştığı politikleşme dinamikleri, Alevilerin günümüz siyasetindeki hareketliliklerini ve sessizliklerini anlama noktasında da fikir veriyor. Bu yanı sıra da çalışma özellikle de siyaset bilimi perspektifinden Aleviliği ve Alevi hareketini ele alacak çalışmalar açısından önemli bir başvuru kaynağı olmaya aday gözüküyor.